

"כשילד נולד, אין הוא יכול לבחור את הוריו או את מקום הולדתו, מאחר וזה דבר נתון, שאינו ניתן לשינוי, אך אלה מעצבים את הוויית חייו בהווה"¹

פרשת 'ילדי טהרן'

כתבו וערכו: ד"ר אורנה מרקוס בן צבי, אורית אהרני

פרשת ילדי טהרן היא סוגיה אחת במסגרת הנושא: ניסיונות היישוב להצלת יהודים בתקופת השואה.

רקע: המבצע הגדול והמשמעותי ביותר במסגרת "**ההצלה הגדול**" - היה מבצע הצלתם של כאלף ילדים מפולין שנדדו עם משפחותיהם בעת המלחמה לחבלים המזרחיים של פולין, שנתפסו על ידי הצבא האדום ב-19 בספטמבר 1939 (בהתאם להסכם ריבנטרופ מולוטוב). בשנת 1942, בעקבות ההסכם בין ברית המועצות לממשלת פולין הגולה (הסכם סטאלין שיקורסקי), הותר לפליטים, בכלל זה היהודים, לצאת ממקום גלותם ברוסיה, והם עשו דרכם דרומה לאוזבקיסטאן, טורקמניסטן, טג'יקיסטאן, קזחסטן ואירן-בתקווה שיש בהן מספיק מזון. רבים מהם מתו מרעב וממגפות, בהם יתומים ומבוגרים יהודים.

בחודשים אפריל – אוגוסט 1942, הגיעו הילדים במשלוחים שונים לפרס דרך הים הכספי יחד עם אזרחי פולין ששהו ברוסיה מתחילת מלחמת העולם השנייה. מחנה הפליטים הפולני שלידי טהרן כלל 24 אלף אזרחים פולנים, מתוכם היו 1800 יהודים, בתוכם כאלף ילדים מגיל שנתיים עד גיל 16. בתחום המחנה הוקצה נפרד לפליטים היהודים. בתוך זמן קצר **יצרו נציגי הסוכנות היהודית בטהרן קשר עם הנהגת המחנה**, והחלו לטפל בשיקום של הילדים היהודים, בחינוכם ובהכנות לעלייתם לארץ. הסוכנות היהודית הטילה על ארגון '**עליית הנוער**' את משימת הטפול בילדי טהרן. ב'עליית הנוער' הוקם מטה פעולה בהנהגתה של הנרייטה סולד שמטרתו השגת ידיעות על המצב בטהרן, טפול בהעלאתם לארץ, השגת רישיונות עלייה משלטונות המנדט, דאגה לצרכי הקליטה וסידור הילדים.

הצוות החינוכי במחנה רצה לשוות לבית היתומים אופי ארץ ישראלי וקבע שורה שלימה של פעולות חינוכיות, לימודיות ותרבותיות. התקיימו שיעורים לשפה העברית, הרצאות וחוגים בנושאי יהדות וארץ ישראל וחוגים לריקודי עם. רוב המדריכים היו חניכי 'השומר הצעיר' וקצתם חניכי הנוער הציוני, גורדוניה, בי"תר ותנועות נוער דתיות. אחת המשימות המרכזיות של המדריכים, הייתה **איתור ילדים שהובאו על ידי הפולנים והחזרתם לחיק היהדות**. קהילת יהודי טהרן נחלצה לסייע, ודאגה לכל מחסור הפליטים.

בראשית 1943, לאחר לחץ מצד הסוכנות היהודית, התיר הממשל הבריטי את כניסתם של הילדים לארץ ישראל. ילדי טהרן הגיעו לארץ בשתי קבוצות: ב-18 בפברואר הגיעו כ-730 ילדים ובאוגוסט הגיעו עוד כ-120 ילדים. הילדים בקבוצה הראשונה הפליגו לקרצ'י שבהודו (פקיסטאן של היום), ומשם הובאו דרך תעלת סואץ לפורט סעיד, ומשם ברכבת לעתלית, ב-18 בפברואר 1943. הם התקבלו ביישוב היהודי בהתלהבות ובקבלות פנים המוניות ברחובות, בחדרה ובעתלית. וויכוחים סוערים סביב שאלת מסגרות החינוך המתאימות ופיזורם של הילדים במוסדות התנועות השונות-לוו את הציבוריות היישובית עוד כשנמצאו הילדים בטהרן, המשיכו בחודשים בהם שהו בעתלית, ולא פסקו עם פיזורם בין המוסדות השונים. בתחילת אפריל 1943 הוחלט בסוכנות היהודית ובעליית הנוער על העברתם של 298 ילדים למוסדות חילוניים, למוסדות המזרחי 288 ו'לאגודת ישראל' 38 ילדים.

ייחודיות הפרשה

פרשת "ילדי טהרן" נכללת בקטגוריית - **הצלה גדולה** (פעולות שמטרתן הוצאת קבוצות גדולות של יהודים מאזורי הסכנה). ייחודה של הפרשה הוא בהצלחה להוציא קבוצה גדולה של ילדים ומבוגרים מאזור הסכנה ולהעלותם ארצה. זוהי הקבוצה הראשונה הגדולה ביותר של ניצולי שואה שהגיעו במהלך המלחמה.

סיפור השרדותם שופך אור על דרך הייסורים שהייתה מנת חלקם של פליטים יהודיים רבים.

¹ שמעון, קופפרשמידט, רחל זייטלבוך. "מדמדומים לאור ראשון, עלילותיו ומסעותיו של אחד מ"ילדי טהרן". חיפה 2005, עמ' 11

מורכבות המבצע והיקפו: מעורבותה של הסוכנות היהודית שהטילה על ארגון 'עליית הנוער' את משימת הטפול בילדי טהרן, הליווי שקיבלו במהלך המסע- הגעתה של ציפורה שרתוק (שרת) לטהרן לארגן את המחנה ולפקח על ההוצאה לפועל של מבצע זה.

התגייסות יהודי טהרן, קהילה מגויסת להטבת תנאי הילדים הפליטים במחנה. הקהילה שמשה משענת פיזית ורוחנית במהלך שהייתם של הילדים והמבוגרים בטהרן.

המאמץ הדיפלומטי להבאת הילדים והמבוגרים לא"י, המאמץ שהושקע במציאת נתיבים שונים, מו"מ עם בעלות הברית וממשלת המנדט, אשר לאחר לחץ דיפלומטי-התירה את כניסתם לא"י.

אופן הקליטה:

ילדי טהרן שהגיעו לארץ לאחר תלאות ושנות נדודים, היו זקוקים לתשומת לב מיוחדת והתקבלו באהבה על ידי כל זרמי היישוב. הילדים הועברו ל 11 תחנות מעבר לשם העברתם למחנות קליטה קבועים.

הויכוח בשאלת חינוך הילדים

השפעת הפרשה על הציבוריות ביישוב היהודי, פעם ראשונה נפגש הישוב היהודי בא"י עם ניצולי שואה במהלך המלחמה. וויכוחים סוערים התנהלו סביב שאלת מסגרות החינוך בהם ייקלטו.

סיכום:

פרשת ילדי טהרן עוררה ביישוב תחושות עזות ביותר. הייתה זו הפגישה הראשונה של תושבי הארץ עם ניצולי השואה, אחרי ארבע שנות מלחמה שעדיין הייתה בעיצומה. מאמץ חינוכי רב נעשה כדי לשקם ולהקנות להם השכלה בסיסית וערכים חברתיים, לאומיים ותרבותיים. תוך שנים מעטות שוקמו הילדים והשתלבו בחברה הארץ ישראלית. המבוגרים שבהם, וכן מזריכיהם מטהרן, אף הספיקו להשתתף במלחמת השחרור ולא מעטים מהם נפלו במלחמה זו. כ-35 מ'ילדי טהרן' נפלו במערכות ישראל. רוב ילדי טהרן בנו את ביתם בישראל והשתלבו בכל תחומי החיים: בצה"ל, בהתיישבות החקלאית, בתעשייה, בשירות הציבורי, במקצועות החופשיים, באקדמיה ובאומנות. קליטתם של 'ילדי טהרן' העניקה ל'עליית הנוער' את היכולת והניסיון בקליטת ילדי השואה.

להעשרה:

פנייתו של דוד בן גוריון אל העולם החופשי. – זעקה לשחרור הילדים היהודים.

בישיבת אספת הנבחרים של היישוב בנובמבר 1942, שהוקדשה לנושא הילדים, קרא דוד בן גוריון אל העולם החופשי:

'שליחי העם היהודי במולדתו נזעקו כאן לתבוע מכם, שליטי האומות הגדולות הנלחמות בהיטלר- מראש ממשלת אנגליה, מנשיא ארצות הברית, מראש ממשלת ברית המועצות- לעמוד בפרץ ככל אשר בידכם לבל תתנו להשמיד עם ככול וכלוא, מחוסר מגן ונשק, על בניו ובנותיו, על אנשיו ונשיו, על זקניו וילדיו... תנו לצאת לכל היהודים שיש ביכולתם לצאת מהתופת הנאצי ואל תסגרו בפניהם דלתות. הוציאו בראש ובראשונה את ילדי ישראל, את העוללים והיונקים אשר עדיין אינם יודעים אולי שהם יהודים, ושבלגלל חטא זה נגזרה עליהם כליה. הוציאו אותם מגיא ההריגה, תכניסו אותם לארצות הניטרליות, תכניסו אותם לארצותיכם, תכניסו אותם הנה, למולדתנו. חמש מאות אלף יהודי ארץ ישראל יאמצו בשמחה ובמסירות את ילדי הגטו...!'

כדי להציל ילדים פנתה הנהגת היישוב אל הצלב האדום ואל המדינות הניטרליות אך התוצאות היו דלות. שוויץ ותורכיה הסכימו להתיר כניסת ילדים לתחומן.

עדותה של ילדה על מסירתה לבית יתומים בשל הרעב.

'למחרת בואנו לסמרקנד, קראה לנו אמא והודיעה כי הדרך להצלתנו היא להיכנס לבית היתומים הפולני. אמא התהלכה כאחוזת טרוף. לא רצינו להיפרד ממנה, פרצנו בכני איום, אך אמא היתה תקיפה בדעתה- אם לא נעשה זאת עתה נמות כולנו, עכשיו עוד תוכלו להינצל' אמרה. עם דמדומי ערב הובילה אותנו במו ידיה לבית היתומים והשאירה אותנו ליד השער בודדות וגלמודות. עמדנו כך שעות רבות עד שנפתח השער ו'אחות' פולניה

הכניסה אותנו פנימה ברוגזה. העלמנו ממנה את דבר היותנו יהודיות, אך צלב לא היה לנו ועל כך נתעורר בה החשד. בבית היתומים הפולני היה רב הדוחק. ילדים לעשרות הצטופפו בחדר אחד. בכל חדר תלויה היתה תמונת 'האם הקדושה'. בוקר וערב היו משתחוים וכורעים לפני התמונה, מתפללים ביחד ומצטלבים! ספר אחד הילדים 'את התפילה מלמלתי בלחש...הגיתי את השם וקראתי 'קריאת שמע'. ידעתי שלאנוסים יסלח האלוהים. אף פעם לא תפשוני הגויים בתפילתי היהודית'. על ילדי היהודים היתה הרחצה קשה במיוחד, הן על ידי כך עשוי היה להתגלות סוד מוצאם ובן רגע עלול היה עולמם להחרב עליהם!'

עדותו של מאיר אהד, אחד המדריכים במחנה:

'פגישתם של הילדים המורעבים עם מזון של בני אנוש הייתה מזעזעת. הילדים התנפלו על המזון שהוגש להם וכילו אותו כאילו רצו להשביע תוך רגעים ספורים רעב של שנים!'

מכתבו של משה שרת למאיר אהד בשנת 1965

במכתבו למאיר אהד בשנת 1965 כתב משה שרת את השתלשלות העניינים: 'כשהייתי בלונדון בחורף 1942,1943, לא טפלתי בהעברת ילדי טהרן לארץ ביבשה, דרך עירק, אלא עשיתי מאמץ להשיג מן האנגלים אונייה להעברתם בים. מאמץ זה, כידוע לך, הוכתר בהצלחה'

בסיביר

ימים הזוחלים כצבים, ימים שחורים בנופי שלג לבנים. כשתי חיות רעות משתוללים הרעב והכפור. אחי היה קורבנם הראשון. על הרצפה, בקצה הצריף הגדול הוא שכב ועיניו עצומות. שפתיו היבשות מיאנו להיפתח.

'מעט חלב' גנחה אמא, 'מעט חלב...'

ומצריפנו ועד לכפר עשרים ק"מ. בקיץ היינו מבקרים בו לפעמים, משאירים בגד ושבים עם תפוחי אדמה ומעט חלב; אולם עכשיו, בכפור שכזה, כשעזרי זאבים משוטטים בדרכי השלג...

'מוכרחים', אמרה אמא.

התעטף אבא במעילו, צררה אמא צרור בגדים בשק ויצאו לדרך. שכב אחי ודמדם בחומו ואני ניסיתי לשווא לטפטף אל תוך פיו הלוחט מעט מים ומי מרק פושרים. כל אותו יום לא משתי ממשכבו. בחוץ יללה הרוח, כזאבים יללה....אמא...אמא'לה, דמדם אחי...

הפחד שמא לא אשוב לראותה הקפיא את קולי. פעם כפעם הייתי רץ החוצה ונושא את עיני לדרך. התחיל להחשיך ואני עמדתי ועמדתי בלי יכולת לשוב אל אחי...היה זה למעלה מכוחי לחזור ולשמוע את גניחותיו...מצאתי את עצמי מהלך בדרך אל הכפר השכן....ולפתע- האם אני מדמדם? האם 'פאטה מורגנה' זאת היא? שני צללים פסעו לקראתי. הפחד הכלוא בי פרץ מעיני בצורת דמעות.

'הקרה משהו?' שאלה אמא

'לא, לא, הכל כשורה. אני...'

שעה ארוכה בוססנו בשלג, כשמאחור מוסיפה לדלוק אחרינו יללת הזאבים או הרוח.

א.א.

בן ציון תומר (ערך), כינס ותרגם), אדום ולבן, ורחי תפוחי הזהב _ הפואמה הפדגוגית של ילדי טהרן, הספרייה הציונית, תשל"ב, ירושלים, עמ' 45,46.

הפגישה במצרים – מתוך מכתבו של חייל מ'אי שם'
 'לעיני עברו הילדים, ילדי הגולה. קרועים ובלויים, על אדמה זרה, כשהם מובלים על ידי זרים- והם נושאים את סבלם בדומיה ובהכנעה. והנה עמדה לנו הזכות להצית בלבם זיק חיים, להוציא אותם מקפאונם האיום, לאחר כל האסונות שירדו על ראשיהם במשך חייהם הקצרים.

התמונה אשר נתגלתה לעינינו הייתה מעבר לכל דמיון. בהתקרב הסירה הראשונה לחוף הצטופפו בה על חבילותיהם זקנים, נשים וטף. טף ממש.... הסולם הוצב והתחילה העלייה ליבשה.... אחד אחרי השני הלכו וחותרם הזוועות על פניהם. הולך ילדון חיוור וצנום, כבן חמש, גרב אחד למעלה והשני מופשל למטה, המכנסיים ספק קצרים, ספק ארוכים, חולצה מזוהמת המכסה את הגוף הלבן והחיוור המציץ החוצה מבעל לקרעי הכותונת. בידו האחת החזיק חבילה ארוזה בתוך שמיכה שחורה קשורה בחבל, בידו השנייה, חבילה נוספת. כך השתרכה שיירה ארוכה של תינוקות ממש. ילדים וילדות, כל אחד עם צרורו. מי בנעליים ומי- יחף.

שבעה חודשים היו בדרך לארץ ישראל; שלוש שנים- בנדודים בשטחי פולניה המזרחית ורוסיה הענקית, ומי שלא ראה את התמונה כולה, לא ראה גולה מהי. עמדנו והסתכלנו עד שהדמעות כיסו את העיניים בדוק והגרונן נחנק מבכי.... וכאלה ראיתי עשרות. מה גדולה הדלות ומה עמוק העצב בעיניהם. היתמות זעקה כדי אטימת הנשימה...'
 ברוך, בתוך -בן ציון תומר (עורך, כינס ותרגם), אדום ולבן, ורחי תפוחי הזהב_ הפואמה הפדגוגית של ילדי טהרן, הספריה הציונית, תשל"ב, ירושלים, עמ' 106--108

מקורות

1. בן ציון תומר, (עורך), **אדום ולבן וריח תפוחי הזהב (ילדי טהרן)**, הספריה הציונית, ירושלים, תשל"ב.
2. בר גיל, שלמה. **מחפשים בית מוצאים מולדת, עליית הנוער בחינוך ושיקום שארית הפליטה**. יד בן צבי, אוניברסיטת בן גוריון 1999
3. גרינברג, הנריק ילדי ציון: דרך התלאות של ילדי טהרן, יד ושם, תשנ"ה.
4. גוטסמן, מאיר. **עליית הנוער רציפות ושינוי**. צ'ריקובר 1987
5. זוארץ, רותי. "אלוהים לא מרחם על ילדי טהרן", גלובס 15.4.2007.
6. יצחקי, פלה. **פגישות מחודשות** (עורך) אלכס זהבי, ספרית הפועלים, הקיבוץ המאוחד 1981
7. מאיר אהד, **יזכור לילדי טהרן**, תל אביב, 1977.
8. מורגנשטרן, נעמי. **לא הספקתי להיות עצוב, ספורו של מייילך קנר מ'ילדי טהרן'**, יד ושם, ירושלים תשנ"ו.
9. פיהוטה, בתיה. **ברוח אקליפטוס וטעם תפוז**.
10. קופפרשמידט, רחל זייטליך. **מדמדומים לאור ראשון. עלילותי ומסעותיו של אחד מילדי טהרן**, חיפה 2005
11. שלם, חיים. **אגודת ישראל בארץ ישראל לנוכח השואה 1942—1945**, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר אילן תשס"ד שמעון קופפרשמידט ורחל זייטליך, מדמדומים לאור ראשון, חיפה 2005. הפעלה

<http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/8F29263C-036A-4171-83A3-EE86AED7E071/115183/Externim.doc>

סרט בערוץ 10 על ילדי טהרן

בספרי הלימוד:

רכס, **טוטליטריות ושואה**, עמ' 321-323

לילך, **נאציזם ושואה**, עמ' 321-322

מט"ח, **מסעות בזמן: משלום למלחמה ולשואה** עמ' 276-278

שז"ר, **טוטליטריות ושואה**, עמ' 330-335

